

Rejtőzködő életmű

Bányai József szobrászi hagyatéka (1933–2015)

MOLNÁR ERIKA

Bányai József szobrászművész fél évszázadot felölő munkássága aránylag kevésbé ismert. Az ország különböző településein alig tucatnyi köztéri szobra, domborműve került elhelyezésre, hagyatéka azonban meglepetésekkel szolgálhat annak, aki a művészetével ismerkedik. A 82 évesen elhunyt művész csendes, visszahúzó életet élt az utóbbi évtizedekben, de alkotói aktivitása nem lankadt idős korában sem. Élete végéig tervezett, alkotott, faragta szinte csak magának jellegzetes, rejtélyes

tanulmány

totemfiguráit, játékos, kultikus tárgyait, melyek sosem volt népek titkos üzeneteit közvetítik a rájuk csodálkozó szemlélőnek.

A Képzőművészeti Főiskolán 1960-ban diplomázott szobrász szakon, mesterei Gyenes Tamás és Pátzay Pál voltak. A kor realista művészetfelfogásának megfelelően kezük alatt a hallgatók elsajátították a szobrászat hagyományos mesteriségét, s a látványhű, anatómiailag hiteles emberábrázolás követelményeit.

Ez a felkészültség különösen a köztéri szobrok esetében játszott szerepet, ahol a megrendelő települések, intézmények igényeit is szem előtt tartva születtek meg és kerültek a közönség elé neves személyek portréi. Szobrászi pályáján Bányai József is készített köztéri munkákat, melyek alapos szakmai felkészültségét, klasszikus szobrászi tanultságát tükrözik.

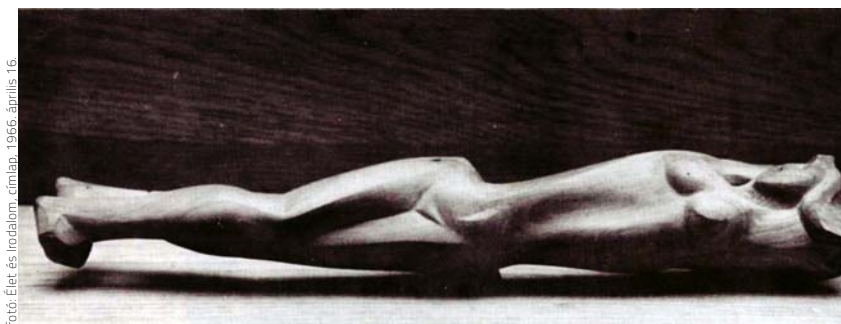
Az 1960-as évek során néhány erőteljes, nagyvonalú plasztikai értékű portré került ki a kezei alól. A hajdúvidi művelődési ház előtt felállított 1963-as művét, II. Rákóczi Ferenc barokk kort idéző, mégis szilárd szerkezetű bronz

BÁNYAI JÓZSEF:

A kenderesi II. világháborús emlékműhöz készített gipszmodell részlete (Bányai József műterméből, 2015)

Fotó: Molnár Erika

forrás: Élet és Irodalom, címlap, 1966. április 16.

BÁNYAI JÓZSEF:
Fekvő nő,
1966, fa
HUNGART © 2017

büszjtjét, vagy Radnóti Miklós összefogott, komoly, puritán bronz mellszobrát – melyet 1965-ben készített, és amelyet Pécsen helyeztek el – kell megemlítenünk.

Debrecenben áll 1968-as József Attila-emlékműve, melynek portréreliefjét a durván megmunkált kőhasábra mélyítette. Ugyancsak kőből faragta a villányi alkotótelepen nagyhar-sányi szürke mészkőből női torzóját 1970-ben. Az alig tagolt plasztikájú, lágy formákkal megoldott, életnagyságú nőiakt-töredéket 1980-ban szállították néhány másik, az egykori villányi alkotótelepen és szoborparkban készült művel együtt a pécsi Pintér-kerti arborétum növényritkaságokkal teli parkjába.

Az 1970-es évek folyamán fokozatosan eltávo-lodott az ábrázoló művészi felfogástól, művei – néhány újabb köztéri munkát leszámítva – egyre absztraktabbak lettek. Ahogy a már említett *József Attila-emlékműve*, úgy későbbi égetettagyag-tervei is bizonyítják: erősen foglalkoztatta a síkba, az architektúrába simuló vagy onnan kilépő emberalak plasztikai megfogalmazása. Realitás és absztrakció, organikus és geometrikus formák találkozá-sának határán egyensúlyoz ekkori terveivel, illetve köztérre került alkotásaival is.

Egyik késői, 1992-es köztéri munkáját, a kenderesi II. világhá-borús emlékművét is e kontrasztok jellemzik. A kő és a bronz, a geomet-rikus, fehér kőhasáb és a ráhelyezett, lágy megformálású, sötétlő bronz gyászoló nőalak magas reliefjének egygyé komponálásával született meg ez az érzékeny, visszafogott mű.

Budapesten található 1982-es mész-kő *Csobogója* nonfiguratív forma, melyben egyesül a lapos, lencseszerű tömb egzakttsága a felületén elfolyó vizeknek barázdákat kínáló organikus tagolt-sággal. Hasonló, stilizált, a természeti elemek geometrizáló továbbgondolásával megformált, amorf szobortervekkel, makettekkel később is foglalkozott.

Művészi elképzeléseit, az archaikus egyszerűség és az elemző absztrakció ötvözését bronzba öntött érmein is megfigyelhetjük. Ezeknek az apró, erőteljes hatású munkáknak jó része olaszországi utazásainak, élményeinek hatására keletkezett: a mediterráneum, az antikvitás és a kisvárosok De Chirico képeiről is ismerős elhagyott terei inspirálták.

Korai munkáinak másik csoportja, melyekkel 1961-től szerepelt a Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület éves kiállításain is, a fából faragott vagy gipszbe öntött kisplasztikák, fekvő, pihenő, álló alakok sora. Tömbszerű, zárt formavilágú *Pásztor* vagy sajátos, kubisztikusan tagolt fekvő nőalakja az 1960-as években készült, s megelőlegezi a későbbi szenvedélyes ragaszkodást a fa nemes, érzékeny anyagához. Az elkövetkező években számos karnyi méretű, faanyaguk selymes színeit őrző álló aktot, férfi és női torzót faragott, s ezzel új szintre hozott a hazai szobrászat népies vonalába. Figurális faplasztikáit idővel lassan felváltották – ha nem is kizárólagosan – későbbi nonfiguratív vagy szürrealisztikus tárgyai.

Alkotói éveit során köztéri szobrokat, kisplasztikákat és érmeket is készített, változó méreteken és különböző

BÁNYAI JÓZSEF:
Emlék, 1965,
bronz, 42 mm
HUNGART © 2017

anyagok felhasználásával, műveinek mégis talán legjel-legzetesebb és legtalányosabb csoportját azok a fából faragott kisplasztikák alkotják, amelyek az 1970-es évek végétől – párhuzamosan egyéb munkái, megbízásai mellett – utolsó napjaig munkálkodott.

Mára magára hagyott műterme színültig tele szobor-tervekkel, emlékműmakettekkel, előkészített, nagyolva megfa-ragott fatökökkel, a falakon apró, finoman megmunkált fatárgyakkal, -szobrokkal. Ezek a különböző nemes fából, kérgüktől megfosztott ágakból komponált, szokatlan, de valahogy mégis ismerősnek tetsző alakzatok egyszerre idézik föl a népi fafaragók fantáziájából született tárgyakat, szerszámokat, de a primitív népek egzotikus idolkait is, s az őket létrehozó archaikus, stilizáló, absztraháló ösztönöket. A munkába vett fahasábot vagy az ágak sajátos rendszerét furcsa figurákká, nem használati eszközökké alakítja, de

forók: Molnár Erika

forók: Molnár Erika

Részletek **BÁNYAI JÓZSEF** műterméből, 2015

Miniváros, 1980-90 körül, égetett agyag, **BÁNYAI JÓZSEF** műterméből, 2015

időnként valódi használati tárgyakat is farag, melyek túlmutatnak funkciójukon, és a szoborrá válás jegyei is kiütöznek rajtuk.

Favillák és -kanalak a megszokottnál szeszélyesebb körvonalakkal, akasztók, teknőcskék, olykor kifűrt vagy csonttal berakott szemekkel, felületükön rovátkákkal, égetéssel vagy a faragás apró, sűrű vésőnyomaival díszítve. Kéregből kialakított hengeres tokok, öblösebb edénykéek garmadája között madárra, rovarra, hullőre vagy bumerágra emlékeztető faragványok tűnnek föl. Szigonyok, fésűk, mángorlók, korpuzok és facsigák öltenek szurreális alakot, illetve fordítva, mindezeket belelátjuk a különös faragványokba.

Szerette a régről itt maradt, múltból felbukkanó töredékeket – gondosan megőrzött cserépedény fűlek, vaspatkók, haszontalanná vált szerszámok inspirálták. Sejtetni véljük famunkáiban a szülőföld, a méneséről híres dél-alföldi Mezőhegyes tárgykultúrájának nyomait, a külföldi utazások során felfedezett primitív, archaikus leletek, egzotikus néprajzi anyagok sokféleségét és nem utolsósorban az általa nagyra becsült kortárs japán szobrászat puritán, mégis organikus ihletettséggel geometriáját.

Faragott tárgyainak szellemisége rokonságot mutat a Samu Géza által képviselt, népi kötődésű, mítoszteremtő szándékú művészettel, de annak közösséget formáló küldetésstudata nélkül. Vajda Lajos, Korniss Dezső népi motívumokból inspirálódó, szubjektív modernitása talán közelebb áll hozzá. Bányai József szobrainak, tárgyainak intimitása, meghitt, befelé figyelő érzékenysége egy magánmitológia építésére utal. Köztéren felállított szobraival szemben ezek a művei sosem kaptak monumentális méretet, de még a közösség nyilvánossága elé sem kerültek.

Akárcsak a Spurensicherung, az 1970-es években kibontakozó, fiktív világokat modelláló művészeti irányzat sajátos változataként teremtett *Miniváros*a is csak az övé. Különös vonzalmat érzett az olasz kisvárosok sűrűn beépült utcái, egyszerű geometriájú házai iránt. Már korai érmein, domborművein is feltűnnek ezek a motívumok, s később is évtizedeken keresztül formázta, építette agyag- és fakubusokból parányi ablakokkal, kapukkal és tetőkkel a legegyszerűbb eszközök révén hihetővé formált házacskáit, s azokból apró városait. Még főiskolásként, 1956-ban ismerkedett össze a Budapestről tudósító olasz újságírókkal, s Olaszországhoz azóta baráti szálak fűzték. Szeretett Itáliájába többször is ellátogatott, vonzotta a mediterrán táj és atmoszféra, a művészet mindenütt való jelenléte. Utolsó éveiben már többnyire csak műtermében dolgozott, tervezett, faragott saját műveinek sokaságával körülveve.

Fotók: Molnár Erika

BÁNYAI JÓZSEF:
Női akt, 1966 körül,
fa, kb. 40 cm
HUNGART © 2017